

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของนโยบายต่างประเทศอินเดียต่อ สหรัฐอเมริกาหลังสงครามเย็น

ตามที่ได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างอินเดียกับสหรัฐอเมริกา ในช่วงหลังสงครามเย็นจนถึงเหตุการณ์ 11 กันยายน ที่เป็นไปในทางที่ดีจนกลายเป็น “หุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์” ไปในบทที่ 3 และบทที่ 4 แล้วนั้น ในบทนี้จะได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงปัจจัยที่ผลักดันให้ อินเดียมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศต่อสหรัฐอเมริกาในช่วงหลังสงครามเย็น โดยแบ่ง ออกเป็นปัจจัยภายในที่เกิดมาจากสภาพแวดล้อมภายในประเทศของอินเดียเอง และปัจจัย ภายนอกที่เกิดจากสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศและสภาพแวดล้อมของประเทศคู่ปฏิสัมพันธ์ โดยสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

5.1 ปัจจัยภายใน

5.1.1 ผู้นำ

ในการกำหนดนโยบายต่างประเทศ ผู้นำ ถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญ โดยเป็นส่วนหนึ่ง ในกระบวนการคิด การอภิปราย และมีบทบาทต่อการวางเป้าหมาย และการตัดสินใจในการนำ นโยบายใดๆ มาใช้เป็นนโยบายต่างประเทศ จนนำไปสู่การดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศต่างๆ

สำหรับอินเดีย ผู้นำคนแรกของประเทศอย่าง Jawahar Lal Nehru ถือว่ามีความสำคัญต่อการ เกิดขึ้นของนโยบายต่างประเทศอินเดียเป็นอันมาก โดยเนห์รูได้นำเอานโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดมา ใช้เป็นนโยบายต่างประเทศ เพื่อตอบสนองต่อผลประโยชน์แห่งชาติตามแนวคิดแบบอุดมคตินิยม (Idealism) ที่ได้รับอิทธิพลมาจากมหาตมะ คานธี โดยให้ความสำคัญกับทั้งผลประโยชน์ส่วนตน (self interest) และผลประโยชน์ของประเทศอื่นๆ¹ ส่งผลให้เนห์รูมีการดำเนินนโยบายต่างประเทศ ที่เน้นไปที่การเป็นมิตรกับนานาประเทศและการสร้างสันติภาพให้แก่โลก จนทำให้เกิดความ ขัดแย้งกับสหรัฐอเมริกาในหลายเรื่อง

¹ V.N. Khanna, *Foreign Policy of India* (New Delhi: VIKAS Publishing House Pvt. Ltd., 2002), p. 15.

หลังสมัยเนห์รู ผู้นำอินเดียยังคงนำเอานโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดมาเป็นนโยบายต่างประเทศของอินเดีย แต่ผู้นำเหล่านี้ได้ให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ส่วนตนของประเทศมากขึ้น จึงมีความพยายามในการปรับปรุงและพัฒนาความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกาให้ดีขึ้น เห็นได้จากการเดินทางไปเยือนสหรัฐอเมริกาอย่างเป็นทางการของผู้นำอินเดียหลายคน ทั้งนางอินทราในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1966 และเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1982 นายเดชาย ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1978 และนายราจีฟ เดือนมิถุนายน ค.ศ. 1985 อย่างไรก็ตาม ภาวะแวดล้อมระหว่างประเทศในขณะนั้นไม่ได้เอื้ออำนวยต่อการมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างอินเดียบกับสหรัฐอเมริกา โดยยังมีปัญหาทั้งในระดับทวิภาคีและระดับภูมิภาคที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศอินเดียต่อสหรัฐอเมริกา

แต่หลังจากสงครามเย็นสิ้นสุดลง ถือเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้นำอินเดียได้ปรับเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ภายในประเทศและระหว่างประเทศ โดยผู้นำอินเดียได้ให้ความสำคัญกับการมีความสัมพันธ์อันดีกับมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกา เพื่อตอบสนองต่อผลประโยชน์แห่งชาติทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ ความมั่นคง และการต่างประเทศ

5.1.2 ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ

หลังการเกิดสงครามอ่าวเปอร์เซีย อินเดียประสบภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจอย่างหนัก อันเนื่องมาจากการขาดแคลนเงินทุนสำรองต่างประเทศ ราคาน้ำมันในตลาดโลกที่พุ่งสูงหลังสงครามอ่าวเปอร์เซีย การใช้จ่ายเงินในการอพยพชาวอินเดียนับพันที่ทำงานอยู่แถบอ่าวเปอร์เซียกลับประเทศ ทำให้อินเดียต้องสูญเสียรายได้เข้าประเทศที่มาจากแรงงานเหล่านี้ รวมถึงกำหนดการจ่ายเงินกู้กับธนาคารที่มาถึง ซึ่งเหตุการณ์ครั้งนี้สร้างความเสียหายให้อินเดียเป็นจำนวนถึง 2,500 ล้านดอลลาร์สหรัฐ² อย่างไรก็ตาม สาเหตุเบื้องต้นของวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่อินเดียต้องเผชิญมาจากความอ่อนแอในโครงสร้างทางเศรษฐกิจของอินเดียเองที่นำเอาแนวคิดแบบสังคมนิยมมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

ภายหลังจากได้รับเอกราชจากอังกฤษในปี ค.ศ. 1947 อินเดียได้นำความคิดแบบสังคมนิยมมาเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจของประเทศ เริ่มจากการกำหนด

² Sumit Ganguly, "India's Foreign Policy Grows Up," *World Policy Journal* (December 2003 - February 2004): 43.

แผนพัฒนาเศรษฐกิจขึ้นมาใช้ในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม โดยในภาคเกษตรกรรม มีการอุดหนุนราคาผลผลิต การสร้างแรงจูงใจด้วยมาตรการทางภาษีอากร และปฏิรูปสถาบันที่ดูแลรับผิดชอบการผลิตในภาคเกษตรกรรม ส่วนในภาคอุตสาหกรรม ได้ริเริ่มนโยบายที่จะป้องกันการแข่งขันจากภายนอกประเทศโดยอาศัยการกำหนดกำแพงภาษีและการจำกัดโควตาสินค้านำเข้า นอกจากนี้ รัฐบาลยังมีการผูกขาดเกี่ยวกับระบบโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ การยึดกิจการธนาคารมาเป็นของรัฐ เพื่อให้สามารถดูแลและจัดลำดับความสามารถในการจัดสรรเงินทุนให้กับกิจการต่างๆ อย่างได้ผล

แต่การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมของอินเดียเพื่อพัฒนาความสามารถในการพึ่งตนเองเช่นนี้กลับก่อให้เกิดปัญหาหลายประการต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ คือ การใช้นโยบายปกป้องการแข่งขันจากภายนอกประเทศทำให้เกิดการขาดประสิทธิภาพของกิจการรัฐวิสาหกิจและนักธุรกิจชาวอินเดีย เนื่องจากขาดแรงจูงใจในการแข่งขันตามระบบตลาดเสรี การขาดแคลนเทคโนโลยีขั้นสูงที่อาจจะได้รับการลงทุนของต่างชาติ นอกจากนี้ การที่รัฐบาลเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอย่างมาก ยังทำให้เกิดภาวะค่าใช้จ่ายอย่างมหาศาลจนต้องกู้ยืมเงินจากต่างประเทศ เกิดปัญหาขาดแคลนเงินทุนสำรองแลกเปลี่ยนต่างประเทศ และเกิดความชะงักงันในการผลิตภาคอุตสาหกรรม

เมื่อนาราซิมฮา ราว ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของอินเดียในปี ค.ศ. 1991 จึงได้แก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น ด้วยการมีนโยบายปฏิรูปผลักดันเศรษฐกิจของอินเดียจากระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม มาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีหรือทุนนิยม ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจที่พึ่งพิงการตลาดและมีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมกับกระแสของเศรษฐกิจโลกมากขึ้น มีการประกาศใช้นโยบายเศรษฐกิจใหม่ (New Economic Policy) โดยทำการปฏิรูปนโยบายด้านอุตสาหกรรม นโยบายการค้า และนโยบายด้านการเงิน เน้นการเปิดตลาด ด้วยการยกเลิกการจำกัดโควตาสินค้านำเข้า ลดภาษีศุลกากรนำเข้า ส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ รวมทั้งผ่อนปรนกฎระเบียบต่างๆ ที่เอื้อต่อการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ นอกจากนี้ ยังมีการลดเงินช่วยเหลือภาคเกษตรกรรมและลดขนาดวิสาหกิจของรัฐให้เล็กลงด้วย³

³ S. Paul Kapur and Sumit Ganguly, The Transformation of U.S.-India Relations: An Explanation for the Rapprochement and Prospects for the Future," *Asian Survey*: 648.

จากความจำเป็นทางเศรษฐกิจของอินเดียเช่นนี้ส่งผลให้อินเดียต้องมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายของตนต่อสหรัฐอเมริกา โดยหันมากระชับความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกาเพื่อให้ได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ เพราะอินเดียตระหนักว่าหากไม่ได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาแล้วการปฏิรูปอาจไม่สำเร็จตามที่คาดหวังไว้ โดยสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่สามารถให้การสนับสนุนอินเดียเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจจากสังคมนิยมมาเป็นเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ด้วยการเพิ่มปริมาณการค้าระหว่างกัน และการเข้ามาลงทุนในอินเดีย อันนำมาสู่เงินทุนทรัพยากร เทคโนโลยี และการสร้างงานที่มากขึ้น เพื่อให้การปฏิรูปเศรษฐกิจของอินเดียได้รับแรงสนับสนุนจนเดินหน้าต่อไปได้ นอกจากนี้อินเดียยังต้องการให้สหรัฐอเมริกาสับสนุนอินเดียให้ได้รับความช่วยเหลือจากองค์การการเงินระหว่างประเทศอย่างกองทุนการเงินระหว่างประเทศ และองค์การการค้าโลก

5.1.3 ความต้องการมีบทบาทในเวทีระหว่างประเทศ

อินเดียนับเป็นประเทศที่มีความสำคัญมากที่สุดประเทศหนึ่งของโลก เนื่องจากอินเดียนีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 7 ของโลก ที่ตั้งของประเทศมีความสำคัญในทางภูมิศาสตร์ เพราะล้อมรอบด้วยภูเขาและมหาสมุทร เป็นศูนย์กลางที่ควบคุมเส้นทางการค้าและการคมนาคมระหว่างทวีปเอเชีย แอฟริกา และยุโรปเอาไว้ตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งปัจจุบัน⁴ นอกจากนี้ ยังมีประชากรมากเป็นอันดับ 2 ของโลก มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีขีดความสามารถทางนิวเคลียร์ และมีกองทัพขนาดใหญ่เป็นอันดับ 4 ของโลก จนส่งผลให้อินเดียกลายเป็นมหาอำนาจของภูมิภาคเอเชียใต้ และมีศักยภาพที่จะเป็นมหาอำนาจในระดับโลก

ด้วยความสำคัญของอินเดียเช่นนี้ทำให้ผู้นำอินเดียได้ดำเนินนโยบายเพื่อต้องการมีบทบาทในเวทีระหว่างประเทศ โดยในช่วงสงครามเย็น อินเดียได้เลือกเอานโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดมาเป็นนโยบายต่างประเทศของตน เพื่อส่งเสริมฐานะและบทบาทของอินเดียในเวทีระหว่างประเทศให้เป็นประเทศที่มีความสำคัญและเป็นที่น่าจับตามองจากประเทศอื่นๆ ด้วยการเป็นคนกลางในการเจรจาแก้ไขปัญหาและกรณีพิพาทระหว่างประเทศโดยสันติวิธี เช่น การแสดงบทบาทเป็นคนกลางในการแก้ไขปัญหาสงครามเกาหลี แต่ในการดำเนินการเช่นนี้ของอินเดียกลับถูกขัดขวางและต่อต้านจากสหรัฐอเมริกา เพราะมองว่าอินเดียกระทำการเข้าข้างฝ่ายคอมมิวนิสต์

⁴ วราจกานา นิพัทธ์สุขกิจ, “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอินเดีย พ.ศ. 2493-2529,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 38-39.

อย่างไรก็ดี ภายหลังสงครามเย็นสิ้นสุดลง อินเดียมีความต้องการที่จะกลับมามีบทบาทในเวทีระหว่างประเทศ โดยมุ่งหวังให้ได้รับการยอมรับและมีบทบาทโดดเด่นในการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งความปรารถนาของอินเดียจะไม่สามารถสำเร็จลงได้ หากไม่ได้รับการส่งเสริมจากอเมริกาอย่างสหรัฐอเมริกา ดังนั้น อินเดียจึงหันมาดำเนินนโยบายใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกามากขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อให้สหรัฐอเมริกายอมรับในบทบาทและความสำคัญ และหันมาให้การสนับสนุนบทบาทในด้านนี้ของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การได้เป็นสมาชิกถาวรในคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ

5.1.4 ภัยก่อการร้าย

อินเดียถือเป็นประเทศที่ต้องเผชิญกับภัยก่อการร้ายมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก โดยในช่วงเวลาที่ผ่านมา อินเดียได้พบกับความเคลื่อนไหวในการแบ่งแยกดินแดนโดยกลุ่มชนต่างๆ อันได้แก่ชาวซิกข์ ในรัฐปัญจาบ (Punjab) ตั้งแต่ทศวรรษ 1980 ที่เรียกร้องให้มีการปกครองตนเอง และต้องการแยกออกเป็นประเทศคาลิสถาน (Khalistan) ความเคลื่อนไหวของกลุ่มกบฏแบ่งแยกดินแดนในแคชเมียร์ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1989 ถึงปัจจุบัน กลุ่มแบ่งแยกดินแดนอื่นๆ ในรัฐที่อยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ รวมถึงความเคลื่อนไหวของกลุ่มหัวรุนแรงฝ่ายซ้าย ได้แก่ ลัทธิเหมา (Maoist) และ กลุ่มนักรบชาลไลท์ (Naxalite) ที่กระจายอยู่ตามพื้นที่ชนบททางตะวันออกและตอนกลางของประเทศ⁵

ภัยก่อการร้ายที่ถือเป็นปัญหาสำคัญของอินเดียมาจากกลุ่มกบฏแบ่งแยกดินแดนในแคชเมียร์ ซึ่งอินเดียได้กล่าวหาว่าทางปากีสถานได้ให้การสนับสนุน “การก่อการร้ายข้ามแนวชายแดน” (cross-border terrorism) และกลุ่มกบฏแบ่งแยกดินแดนในแคชเมียร์ ทั้งในด้านอาวุธและการฝึกซ้อม ในขณะที่ปากีสถานยืนยันว่าได้ให้การสนับสนุนทางใจและด้านการทูตเท่านั้น ซึ่งปากีสถานเรียกกลุ่มเหล่านี้ว่า “นักรบเพื่ออิสรภาพ” (freedom fighters) ผู้ต่อต้านการปกครองของอินเดีย⁶ โดยกลุ่มกบฏที่มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวมากที่สุดคือกลุ่ม ลัซการ์ อีตอบบา (Lashkar e Taiba: LeT) ซึ่งเป็นกลุ่มที่เคลื่อนไหวต่อต้านอินเดียมายาวนาน และทางการอินเดียกล่าวหาว่าอยู่เบื้องหลังเหตุก่อการร้ายหลายครั้งในอินเดีย

⁵ Lisa Curtis, “After Mumbai: Time to Strengthen U.S.–India Counterterrorism Cooperation,” *Backgrounder* 2217 (December 2008): 2.

⁶ มาโนชญ์ อารีย์, ความสัมพันธ์อินเดีย-ปากีสถาน: จากปัญหาแคชเมียร์ถึงวินาศกรรม 26/11 ที่นครมุมไบ (1).

การก่อการร้ายในอินเดียโดยกลุ่มต่างๆ ถือเป็นการคุกคามต่อเสถียรภาพและความมั่นคงของประเทศ ซึ่งทำให้อินเดียต้องนำงบประมาณของประเทศมาใช้ในการจัดการกับปัญหา โดยไม่สามารถพึ่งพาความช่วยเหลือจากประเทศอื่นได้ อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของเหตุการณ์ 11 กันยายน ได้ทำให้อินเดียมองเห็นถึงโอกาสในการขจัดภัยคุกคามที่สำคัญนี้ ด้วยการอาศัยสหรัฐอเมริกาที่เพิ่งประสบกับภัยก่อการร้ายครั้งใหญ่หลวงของประเทศ โดยอินเดียหวังให้สหรัฐอเมริกาจัดการกับปากีสถานที่ให้การสนับสนุนกลุ่มกบฏแบ่งแยกดินแดนในแคชเมียร์แบบเดียวกับที่สหรัฐอเมริกาดำเนินการกับบิลาเดนและกลุ่มอัลเคดา⁷

หลังจากสหรัฐอเมริกาได้ประกาศการทำสงครามต่อต้านการก่อการร้าย อินเดียถือเป็นประเทศแรกๆ ที่ประกาศตัวเป็นพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกา โดยอินเดียได้เสนอความช่วยเหลือและการสนับสนุนแก่สหรัฐอเมริกาในการทำสงครามกับกลุ่มอัลเคดาที่อยู่ในอัฟกานิสถานอย่างเต็มที่ ทั้งการให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับกิจกรรมของกลุ่มก่อการร้ายที่เกี่ยวข้องในปากีสถานและอัฟกานิสถาน การอนุญาตให้เครื่องบินรบของสหรัฐอเมริกาบินเหนือน่านฟ้าอินเดีย การอำนวยความสะดวกในการเติมน้ำมันเชื้อเพลิงสำหรับเครื่องบินรบของสหรัฐอเมริกา การอนุญาตให้กองทัพเรือสหรัฐอเมริกาใช้ท่าเรือของอินเดียเป็นที่เติมน้ำมันเชื้อเพลิง และการสนับสนุนด้านระบบลำเลียงขนส่งในปฏิบัติการข้ามมหาสมุทรของกองทัพเรือสหรัฐอเมริกา⁸

การให้ความช่วยเหลือแก่สหรัฐอเมริกาในการทำสงครามต่อต้านการก่อการร้ายของอินเดีย แม้ไม่สามารถทำให้สหรัฐอเมริกาจัดการกับปากีสถานและกลุ่มกบฏแบ่งแยกดินแดนในแคชเมียร์ตามที่ตนต้องการได้ แต่ก็ทำให้สหรัฐอเมริกาเข้าใจถึงความเดือดร้อนของอินเดียจากการถูกคุกคามโดยภัยก่อการร้าย และหันไปกดดันปากีสถานให้ยุติการสนับสนุนกลุ่มกบฏแบ่งแยกดินแดนในแคชเมียร์และการก่อการร้ายข้ามแนวชายแดนที่ถือเป็นภัยคุกคามสำคัญต่อความมั่นคงของอินเดีย นอกจากนี้ สหรัฐอเมริกายังได้ยกเลิกการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจต่ออินเดียจากการทดลองระเบิดนิวเคลียร์ใต้ดินในปี ค.ศ. 1998 และที่สำคัญ สหรัฐอเมริกาได้หันมาพัฒนาความร่วมมือในทางยุทธศาสตร์กับอินเดีย อันเป็นความร่วมมือในระยะยาว ทั้งในด้านการทหาร การ

⁷ Manoch Aree, "Indo-US Political Relations: 1982-2002," (Doctoral dissertation, Department of Political Science, Faculty of Political Science, Aligarh Muslim University, 2006), p. 294.

⁸ Aneek Chatterjee, *India's U.S. policy after the cold war: sustained inconsistency* [Online], 25 August 2009. Available from: www.wiscnetwork.org/ljubljana2008/getpaper.php?id=320

ป้องกันประเทศ และการต่อต้านการก่อการร้าย ซึ่งช่วยเพิ่มขีดความสามารถของอินเดียในการจัดการกับภัยก่อการร้ายที่คุกคามความมั่นคงของประเทศให้มากยิ่งขึ้น

5.2 ปัจจัยภายนอก

5.2.1 ความเปลี่ยนแปลงในภาวะแวดล้อมระหว่างประเทศ

หลังจากสหภาพโซเวียตและระบอบคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกหลายประเทศล่มสลาย จนนำไปสู่การสิ้นสุดของสงครามเย็น ภาวะแวดล้อมระหว่างประเทศทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลกเกิดความเปลี่ยนแปลง โดยการแข่งขันและการเผชิญหน้าระหว่างสหรัฐอเมริกากับสหภาพโซเวียตที่ดำเนินมาเกือบครึ่งศตวรรษหมดสิ้นไป ความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างค่ายเสรีประชาธิปไตยกับค่ายคอมมิวนิสต์ได้เสื่อมลง

การสิ้นสุดลงของสงครามเย็นเช่นนี้ได้เอื้ออำนวยต่อการปรับความสัมพันธ์ระหว่างอินเดียกับสหรัฐอเมริกาให้ดีขึ้น หลังจากเกิดความขัดแย้งและปัญหาระหว่างกันในหลายเรื่องอันเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายในช่วงสงครามเย็นที่แตกต่างกัน โดยอินเดียเลือกที่จะใช้นโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดเพื่อไม่ให้ประเทศต้องเข้าไปพัวพันในการต่อสู้ของอภิมหาอำนาจในสงครามเย็น และมีอิสระในการดำเนินนโยบายต่างประเทศโดยไม่ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของมหาอำนาจฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ส่วนสหรัฐอเมริกาได้ดำเนินนโยบายสกัดกั้นการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ เพื่อใช้ต่อต้านการแพร่ขยายอิทธิพลของสหภาพโซเวียตและจีน ซึ่งภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ทำให้ความขัดแย้งระหว่างนโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดกับนโยบายสกัดกั้นการขยายตัวของคอมมิวนิสต์หมดลงไปด้วย ส่งผลให้อินเดียสามารถเปลี่ยนแปลงนโยบายที่มีต่อสหรัฐอเมริกาและหันมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันได้

นอกจากนั้น การล่มสลายของสหภาพโซเวียตส่งผลให้โครงสร้างอำนาจแบบ "สองขั้ว" ที่ดำรงอยู่ตลอดช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองต้องเสื่อมไป โดยสหรัฐอเมริกาได้ก้าวขึ้นสู่การเป็นอภิมหาอำนาจหนึ่งเดียวของโลก ซึ่งจากเหตุการณ์ในสงครามอ่าวเปอร์เซีย ได้แสดงให้เห็นประชาคมโลกเห็นถึงพลังอำนาจของสหรัฐอเมริกาในด้านความสามารถในการทำสงครามด้วยระบบอาวุธที่อาศัยเทคโนโลยีระดับสูง รวมถึงการมีอิทธิพลที่จะระดมพลังสนับสนุนทั้งทางการเมือง การเงิน

และการทหาร จากพันธมิตรและประเทศต่างๆ⁹ ทำให้โลกประจักษ์ชัดถึงพลังอำนาจ สถานะ และอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาในฐานะมหาอำนาจหนึ่งเดียวของโลกสำหรับศตวรรษที่ 21 ที่ไม่มีรัฐเดี่ยวหรือกลุ่มรัฐใดที่จะประกอบไปด้วยอำนาจทั้งทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และการทหาร ได้อย่างเช่นที่สหรัฐอเมริกามี ซึ่งความยิ่งใหญ่ของสหรัฐอเมริกาที่แผ่รัศมีออกมาเช่นนี้ ทำให้อินเดียต้องหันกลับมาทบทวนความสัมพันธ์ระหว่างตนกับสหรัฐอเมริกา และเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศที่มีต่อสหรัฐอเมริกาเพื่อผลประโยชน์ของประเทศในภาวะแวดล้อมระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป

5.2.2 การล่มสลายของสหภาพโซเวียต

ในช่วงสงครามเย็น สหภาพโซเวียตถือเป็นประเทศที่มีความสัมพันธ์อันดีและมีความสำคัญต่ออินเดียเป็นอย่างมาก โดยอินเดียและสหภาพโซเวียตมีความสัมพันธ์ต่อกันทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ สหภาพโซเวียตถือเป็นคู่ค้ารายใหญ่ของอินเดีย โดยการค้าระหว่างอินเดียนับกับสหภาพโซเวียตเคยมีมูลค่าถึง 5,000 ล้านดอลลาร์¹⁰ นอกจากนั้นสหภาพโซเวียตยังเป็นประเทศที่ให้ความช่วยเหลือรายใหญ่ของอินเดียในทางการเงินและเทคโนโลยี รวมทั้งอาวุธที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงและราคาถูกแก่อินเดีย ยิ่งไปกว่านั้น ทั้งสองประเทศยังได้ร่วมลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพ มิตรภาพ และความร่วมมือระหว่างกันเมื่อปี ค.ศ. 1971 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสัมพันธภาพระหว่างกันที่แน่นแฟ้น

แต่หลังจากนายมีคาอิล กอร์บาชอฟ (Mikael Gorbachov) ขึ้นเป็นผู้นำของสหภาพโซเวียตในปี ค.ศ. 1985 ได้มีการเดินหน้าปฏิรูปเศรษฐกิจและการเมืองของสหภาพโซเวียตภายใต้โครงการเปเรสตรอยกา (Perestroika) และ กลาสโนต (Glasnost) ที่ให้เสรีภาพทางเศรษฐกิจและการมีส่วนร่วมในทางการเมืองมากขึ้น ส่งผลให้เกิดความพยายามแยกตัวเป็นอิสระของสาธารณรัฐต่าง ๆ ที่รวมกันเป็นประเทศสหภาพโซเวียต จนนำไปสู่การล่มสลายของสหภาพโซเวียตและการแยกออกเป็น 15 สาธารณรัฐในปี ค.ศ. 1991

⁹ ธีระ นุชเปี่ยม, “เอเชียยุคหลังสงครามเย็น,” ใน เอเชียรายปี 1992/2535, อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ และ วชิรินทร์ ยงศิริ, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 21.

¹⁰ กนกพรพน อยุธา, “อินเดีย,” ใน เอเชียรายปี 1999/2542, หน้า 261.

การล่มสลายของสหภาพโซเวียตก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในภาวะแวดล้อมระหว่างประเทศ ซึ่งมีอิทธิพลต่อทุกๆ ประเทศในโลก แต่อินเดียถือเป็นประเทศที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์นี้มากที่สุดประเทศหนึ่ง ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ ความมั่นคง และการต่างประเทศ โดยอินเดียต้องสูญเสียความช่วยเหลือทางการเงินและเศรษฐกิจที่เคยได้รับจากสหภาพโซเวียต ขาดแหล่งสนับสนุนอาวุธที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงและราคาถูก ไม่มีที่พึ่งด้านการทหารและการทูตเหมือนเช่นเคย

แม้ว่ารัสเซียจะได้เป็นรัฐผู้สืบทอดจากสหภาพโซเวียต แต่อินเดียก็ไม่สามารถแสวงหาความร่วมมือและความช่วยเหลือจากรัสเซียเหมือนอย่างสหภาพโซเวียตได้ เนื่องจากรัสเซียได้เปลี่ยนแปลงการให้ความสำคัญจากการต่อสู้ทางด้านอุดมการณ์มาเป็นการเอาชนะวิกฤตการณ์ภายในประเทศทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจเพื่อความอยู่รอดของประเทศ และหันมาให้ความสำคัญกับผลประโยชน์แห่งชาติมากยิ่งขึ้น¹¹

ความสัมพันธ์ระหว่างอินเดียกับรัสเซียห่างเหิน ไม่ใกล้ชิดเหมือนสหภาพโซเวียต โดยข้อตกลงทางการค้าระหว่างอินเดียกับสหภาพโซเวียตที่จะซื้อขายสินค้ากันด้วยเงินรูปีและรูเบิล (Parallel rupee-rouble trade agreement) โดยสหภาพโซเวียตจะซื้อสินค้าของอินเดียประเภทน้ำมัน แร่ธาตุ และกระดาษด้วยเงินรูเบิล และกระทรวงกลาโหมของอินเดียจะซื้ออาวุธทันสมัยจากโซเวียตด้วยเงินรูปี มีแนวโน้มว่าจะถูกล้มเลิกโดยทางรัสเซีย เนื่องจากรัสเซียต้องการเงินสกุลแข็ง เช่น ดอลลาร์สหรัฐฯ เพื่อนำไปใช้ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งในการเดินทางเยือนกรุงนิวเดลีของอินเดียในเดือนมกราคม ปี ค.ศ. 1993 ของประธานาธิบดีบอริส เยลต์ซิน (Boris Yeltsin) ของรัสเซีย ก็ถือเป็นการสิ้นสุดของการที่อินเดียจะได้รับเทคโนโลยีของฝ่ายมหาอำนาจได้อย่างง่าย ๆ และราคาถูก รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเงินตราและการจ่ายหนี้ให้แก่รัสเซียเป็นเงินรูเบิลได้ เพราะต่อแต่นี้ไป อินเดียจะต้องจ่ายหนี้หรือซื้อสินค้าจากรัสเซียด้วยเงินสกุลแข็งเท่านั้น อย่างไรก็ตาม เยลต์ซินก็ได้ยอมยืดเวลาการใช้นี้จำนวน 800 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ออกไปอีก¹²

¹¹ มณีนุช เกรียงโกมล, "นโยบายของรัสเซียต่อจีนในสมัยของ ประธานาธิบดี บอริส เยลต์ซิน (ค.ศ. 1992-2000)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 109-110.

¹² กิตติมา อมรทัต, "อินเดีย," ใน เอเชียรายปี 1994/2537, วัชรินทร์ ยงศิริ, พรพิมล ตริยชาติ, ชปา จิตต์ประทุม และ มานะ มาลาเพชร, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 275.

การล่มสลายของสหภาพโซเวียตทำให้อินเดียต้องแสวงหาพันธมิตรใหม่ที่สามารถให้ความช่วยเหลือและความร่วมมือกับอินเดีย ซึ่งสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่สามารถตอบสนองความต้องการของอินเดียได้ ดังนั้น อินเดียจึงหันมาสนับสนุนนโยบายที่ต้องการผูกสัมพันธ์และใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกามากขึ้น เพื่อผลประโยชน์แห่งชาติของอินเดียเอง

5.2.3 นโยบายของสหรัฐอเมริกาต่ออินเดีย

ตั้งแต่สงครามเย็นสิ้นสุดลงก็ได้มีปรากฏการณ์ใหม่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คือ มีการแข่งขันกันอย่างเข้มข้นทางด้านเศรษฐกิจ แทนการเน้นความมั่นคงหรือการแข่งขันกันสะสมอาวุธ หรือที่เรียกว่า เศรษฐกิจนำการเมือง ทำให้กรอบความคิดด้านการต่างประเทศของประเทศต่างๆ เปลี่ยนจากการมุ่งเน้นใน “มิติด้านความมั่นคง” มาสู่ “มิติด้านความมั่งคั่ง”

สำหรับสหรัฐอเมริกา จากเดิมที่ให้ความสำคัญกับการดำเนินนโยบายสกัดกั้นคอมมิวนิสต์ โดยมีปากีสถานเป็นพันธมิตรสำคัญ แต่หลังจากการล่มสลายของสหภาพโซเวียตและระบบคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกหลายประเทศ สหรัฐอเมริกาได้หันมามุ่งเน้นในด้านเศรษฐกิจแทน โดยสหรัฐอเมริกามีนโยบายมุ่งส่งเสริมเศรษฐกิจของประเทศเพื่อเพิ่มการสร้างงานในประเทศ ด้วยการขยายปริมาณการค้าและการลงทุนกับต่างประเทศ

ในช่วงเวลาเดียวกัน อินเดียได้มีการปฏิรูปเศรษฐกิจภายในประเทศ ภายหลังประสบภาวะวิกฤติในช่วงสงครามอ่าวเปอร์เซีย โดยอินเดียได้มีการยกเลิกการจำกัดโควตาสินค้านำเข้า ลดภาษีศุลกากรนำเข้า รวมทั้งผ่อนปรนกฎระเบียบต่างๆ ที่เอื้อต่อการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ ประกอบกับการที่อินเดียเป็นประเทศที่มีประชากรมากกว่า 1 พันล้านคน จึงนับเป็นการเปิดโอกาสอันดีให้แก่สหรัฐอเมริกาทั้งในด้านการส่งออก การนำเข้า และการลงทุนในต่างประเทศ ส่งผลให้สหรัฐอเมริกาหันมาให้ความสำคัญกับการมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับอินเดีย

ต่อมาเมื่ออินเดียใช้นโยบายมองตะวันออก (Look East Policy) ซึ่งเป็นการมองหาพันธมิตรใหม่ที่เป็นประเทศตะวันออก อันได้แก่ อาเซียน จีน ญี่ปุ่น เกาหลี รวมไปถึงออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ ส่งผลให้อินเดียมีการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว เศรษฐกิจขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการเติบโตทางเศรษฐกิจของอินเดียเช่นนี้ทำให้อีกทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา

ในอินเดียขยายตัวมากขึ้น สหรัฐอเมริกาจึงได้ให้ความสำคัญในลำดับพิเศษต่อการส่งเสริมการค้ากับอินเดีย ส่งผลให้ระดับการค้าและการลงทุนระหว่างอินเดียบกับสหรัฐอเมริกาเพิ่มขึ้น ก่อให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ทั้งอินเดียและสหรัฐอเมริกา

หลังจากนายบุชได้ขึ้นดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีแทนที่นายคลินตัน สหรัฐอเมริกาได้ดำเนินนโยบายใกล้ชิดกับอินเดียมากขึ้น อันเนื่องมาจากการที่สหรัฐอเมริกาเห็นความสำคัญของอินเดียในการเป็นมหาอำนาจของภูมิภาคเอเชียใต้ ที่มีศักยภาพทั้งทางเศรษฐกิจและการทหาร โดยอินเดียเป็นประเทศที่มีเศรษฐกิจขนาดใหญ่อันดับ 4 ของโลก รองจากสหรัฐอเมริกา จีน และญี่ปุ่น เป็นหนึ่งในประเทศที่มีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจสูงสุด มีความสามารถทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะการพัฒนาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ และมีกองทัพขนาดใหญ่เป็นอันดับ 4 ของโลก

นอกจากนั้น การที่จีน ซึ่งสหรัฐอเมริกาภายใต้การนำของนายบุชมองว่าเป็น “คู่แข่งทางยุทธศาสตร์” (strategic competitor) ต่างกับคลินตันที่เห็นจีนเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ ได้ก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจ และอิทธิพลในเอเชีย ส่งผลให้เกิดแนวคิดเรื่องภัยคุกคามจีน (China Threat) ก็ยิ่งทำให้สหรัฐอเมริกาหันมาให้ความสำคัญกับอินเดียมากขึ้น โดยสหรัฐอเมริกาได้ดำเนินการกระชับความสัมพันธ์กับอินเดียในลักษณะเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ และแสดงความต้องการที่จะสนับสนุนให้อินเดียขึ้นมาเป็นมหาอำนาจในระดับโลกที่มีความเข้มแข็งทั้งทางเศรษฐกิจและการทหารเพื่อถ่วงดุลและสกัดกั้นการขยายอิทธิพลของจีน

การให้ความสำคัญและการมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอินเดีย ถือเป็นนโยบายหลักของรัฐบาลประธานาธิบดีบุชในการดำเนินนโยบายต่างประเทศต่อภูมิภาคเอเชียใต้ ต่างกับปากีสถานที่ไม่ได้รับความสนใจจากสหรัฐอเมริกาเท่าใดนัก แต่หลังจากเหตุการณ์ 11 กันยายน นโยบายของสหรัฐอเมริกาต่อเอเชียใต้ก็เกิดความเปลี่ยนแปลง โดยปากีสถานได้กลับเข้ามาเป็นมหาอำนาจสำคัญในทางยุทธศาสตร์ต่อการทำสงครามต่อต้านการก่อการร้ายของสหรัฐอเมริกาในอัฟกานิสถาน เนื่องจากปากีสถานมีพรมแดนติดกับอัฟกานิสถาน และเป็นประเทศหนึ่งในไม่กี่ประเทศที่มีความสัมพันธ์ทางการทูตกับกลุ่มตาลีบัน (Taliban) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มอัลเคดดาห์ ดังนั้น ปากีสถานจึงสามารถให้การสนับสนุนสหรัฐอเมริกาในด้านข่าวกรอง การลำเลียงขนส่ง และเป็นฐานสำหรับปฏิบัติการโค่นล้มกลุ่มอัลเคดดาห์¹³ ส่งผลให้สหรัฐอเมริกายกเลิกมาตรการคว่ำบาตรที่

¹³ Manoch Aree, “Indo-US Political Relations: 1982-2002,” p. 294.

เคยมีต่อปากีสถาน และหันกลับไปให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่ปากีสถานเหมือนในช่วงสงครามเย็น

อย่างไรก็ดี สหรัฐอเมริกาได้พยายามสร้างความสมดุลในการมีความสัมพันธ์กับอินเดียและปากีสถาน เนื่องจากสหรัฐอเมริกาต้องการการสนับสนุนและความร่วมมือจากทั้งสองประเทศในการทำสงครามต่อต้านการก่อการร้าย โดยสหรัฐอเมริกาได้กระชับความสัมพันธ์กับอินเดียในทางยุทธศาสตร์ ทั้งทางการทหาร การป้องกันประเทศ และการต่อต้านการก่อการร้าย รวมถึงการมีความร่วมมือระหว่างกัน 4 ประเด็นสำคัญ อันได้แก่ ความร่วมมือด้านอวกาศ การค้าเทคโนโลยีขั้นสูง การป้องกันซีปนาอูธ และความร่วมมือด้านพลังงานนิวเคลียร์เพื่อพลเรือน¹⁴

ความร่วมมือด้านนิวเคลียร์ระหว่างอินเดียบกับสหรัฐอเมริกาที่เกิดขึ้นนี้ ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงนโยบายนิวเคลียร์ครั้งสำคัญของสหรัฐอเมริกา เนื่องจากในช่วงที่ผ่านมา สหรัฐอเมริกาได้ให้ความสำคัญกับการป้องกันและการควบคุมการแพร่กระจายอาวุธนิวเคลียร์ จึงมีการกดดันให้อินเดียลงนามในสนธิสัญญาไม่แพร่กระจายอาวุธนิวเคลียร์ (NPT) และมีการต่อต้านการทดลองระเบิดนิวเคลียร์ของอินเดียอย่างรุนแรง แต่เมื่อมาถึงสมัยประธานาธิบดีบุช สหรัฐอเมริกาก็กลับหันมามีนโยบายให้ความร่วมมือด้านพลังงานนิวเคลียร์กับอินเดีย และเปิดโอกาสให้อินเดียได้เข้าถึงเทคโนโลยีด้านพลังงานนิวเคลียร์ของสหรัฐอเมริกาได้เป็นครั้งแรกในรอบกว่า 30 ปี โดยไม่ต้องมีการลงนามใน NPT ซึ่งความเปลี่ยนแปลงในนโยบายนิวเคลียร์ของสหรัฐอเมริกา ถือเป็นการขจัดอุปสรรคสำคัญที่เป็นตัวกีดขวางการมีความสัมพันธ์อันดีระหว่างอินเดียบกับสหรัฐอเมริกามาเป็นเวลานาน

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับนโยบายของสหรัฐอเมริกาที่มีต่ออินเดีย ตั้งแต่หลังสงครามเย็นมาจนถึงหลังเหตุการณ์ 11 กันยายน ถือเป็นส่วนสำคัญและเป็นปัจจัยหลักอีกประการหนึ่งที่ทำให้อินเดียหันมาดำเนินนโยบายที่ใกล้ชิดและให้ความร่วมมือกับสหรัฐอเมริกา จนส่งผลให้ประเทศทั้งสองมีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นและใกล้ชิดกันอย่างไม่เคยมีมาก่อน

¹⁴ Ashley J. Tellis, "The Merits of Dehyphenation: Explaining U.S. Success in Engaging India and Pakistan," *The Washington Quarterly*: 30.